

Incunabulele din colecțiile Bibliotecii Metropolitane București

Florin BOGDAN

Muzeul Național al Unirii Alba Iulia
National Museum of Unification Alba Iulia
510010 Alba Iulia, str. Mihai Viteazul nr. 12-14, jud. Alba, România
Tel. 0258-813300,
e-mail: bogdan_florin_reghin@yahoo.com

Incunabula from the collections of the Bucharest Metropolitan Library

Recent researches carried out in the storehouses of different institutions holding heritage assets such as old books led to new conclusions with regard to redating or reidentifications of some old printings, more than once information correcting bibliographies and specialised catalogues. A particular case is the unstudied holdings, mostly due to absence of specialised staff or organizing issues.

This study proposes to bring new contributions on copies of old printings from the incunabular period existent on the territory of Romania. We have in view the collection of Nicolae Iorga Library, belonging to Bucharest Metropolitan Library, collection that comprises three incunabula unknown to specialised bibliography. We refer to titles launched by printing houses that functioned in Italy, in Venice at the end of the XVth century: Toma de Aquino, *Summa contra gentiles* (1480); Robertus Caracciolus, *Opera* (1490) and Gaietanus de Thienis, *Expositio in Aristotelem* (1493).

Keywords: incunabula, Italy, Venice, 15th century, Bucharest Metropolitan Library

Cercetările realizate în ultimii ani în domeniul cărții vechi din spațiul românesc au dus la concluzii care completează bibliografiile de referință sau vin cu informații noi privitoare la istoria tiparului¹. Pe aceeași linie se înscrie și valorosul *Catalog al incunabulelor*² de pe teritoriul României; materialele publicate recent³, precum și descoperiri întâmplătoare⁴ au dus la completarea acestei lucrări. Prin materialul de față încercăm să oferim informații despre alte trei lucrări datând din perioada incunabulară aflate într-o colecție din România, recent intrate în circuitul public. Este vorba despre trei incunabule aflate în fondul Bibliotecii "Nicolae Iorga", aparținând Bibliotecii Metropolitane din București.

Volumele au intrat în colecția amintită pe calea achiziției, din anticariat, astfel o parte a poveștii fiecăreia dintre cărți este pierdută, nefiind cunoscute prea multe detalii despre sursa din care au provenit.

Cea mai veche este ediția lucrării lui Toma de Aquino, *Summa contra gentiles, sive De veritate Catholicae fidei*, Veneția

(1480)⁵. Lucrarea călugărului dominican cu preocupări filosofice Toma de Aquino (cca. 1225-1274), sanctificat de Biserica Catolică în anul 1323, este una dintre cele mai cunoscute lucrări redactate de acesta și a fost compusă, probabil, în intervalul 1259-1265. Titlul a cunoscut mai multe ediții în perioada incunabulară: Strasbourg (nu înainte de 1474), Roma (1475), Veneția (nu după 1476), Veneția (1480) și Köln (1500).

Revenind la ediția aflată în colecțiile Bibliotecii Metropolitane din București, aceasta a fost tipărită de către Nicolaus Jenson (cca. 1420-1480), așa cum reiese și din colofonul lucrării: *Nicolaus Jenson Galicus vir imprimis [...] nobis impressa Venetijs dedit. Anno Salutis MCCCCCLXXX ydibus Iunijs feliciter*. Cunoscut tipograf și gravor din secolul al XV-lea, care a condus și monetăria Regală franceză de la Tours, Jenson a deprins tainele tiparului, la Mainz, de la însuși Gutenberg și ulterior și-a deschis propriul atelier tipografic la Veneția⁶. În ceea ce privește editorul textului, numele acestuia îl aflăm din

același colofon: *frater Petrus Albus sancti caniciani venetus*; este vorba despre Petrus Cantianus, teolog care și-a desfășurat o mare parte a activității în spațiul italian, la Padova.

Din punct de vedere tehnic volumul este în format în 2° având dimensiunile de 27,5 x 20,5 cm, textul este tipărit în limba latină, cu cerneală neagră, pe două coloane, cu 55 de rânduri pe o coloană. Jenson nu a tipărit și inițialele, locul acestora fiind lăsat gol pentru a putea fi desenate ulterior⁷. Cartea păstrează [187] de file, lipsind întreg primul caiet, ale cărui file aveau semnătura a; exemplarele complete conțin [194] de file⁸. Legătura volumului este de factură modernă, din carton, fără învelitoare; de asemenea lipsește și cotorul. Starea generală de conservare este bună, sunt vizibile urme minore de uzură, pete de umezeală, caiete parțial desprinse.

Pe prima filă păstrată a volumului este și o însemnare, de fapt un ex-libris manuscris: *Ex libris fratris Semphini de Bonis ordinis praedicatorum de Ragusio*. Prezența textului, databil în secolul al XVII-lea, atestă o utilizare a volumului în mediul ecleziastic, dar și faptul că filele lipsă au dispărut cu mult timp în urmă, astfel se justifică existența unui însemn de proprietate pe fila respectivă, care altfel ar fi fost trecut pe una dintre filele de la începutul cărții.

Ediția nu este dintre cele mai rare la nivel mondial, însă reprezintă un unicat la nivelul României, nefiind identificat vreun alt exemplar în lucrările de specialitate. Bazele de date internaționale ne oferă și o situație a exemplarelor cunoscute la nivel mondial: cele mai multe exemplare se regăsesc în Germania (49) și în Italia (48); sunt cunoscute în total 193 de exemplare⁹, cărora li se adaugă cel de la Biblioteca Metropolitană București.

Cel de-al doilea titlu avut în vedere este lucrarea lui Roberto Caracciolo, *Opera*, apărută la Veneția în anul 1490¹⁰. Roberto Caracciolo din Lecce (cca. 1425-1495) a fost un cunoscut predicator franciscan deosebit de activ la Perugia, Florența, Bologna, Milano sau Napoli¹¹. Lucrarea în sine este o colecție de predici: *Sermones quadragesimales de poenitentia*; *Sermo in festo annuntiationis virginis Mariae* 'Ne timeas Maria'; *Sermo de praedestinatorum numero et damnatorum*; *Sermo de catenis peccatorum*; *Sermo de spe bona*; *Sermo de virginitate*; *Sermo de iudicio pestilentiae*; *Sermones de adventu*; *Sermo de Sancto Joseph*; *Sermo de beatitudine*; *Sermones de divina caritate*; *Sermones de immortalitate animae*; *Sermones de timore divinorum iudiciorum* etc., cu unele variațiuni de la un exemplar la altul. Numele celor doi tipografi, locul și data tipăririi le aflăm din colofonul lucrării: *Impressi in civitate Venetiaru[m] per Ioan[n]em Folivio & Gregorium fratres Anno D[omi]ni M.CCCC.LXXXX die. 15. Martij*.

Volumul, de format în 4° cu dimensiunile de 21 x 15 cm, este tipărit cu cerneală neagră și roșie, pe două coloane, cu 51 de rânduri pe o coloană. Exemplarul aflat în colecțiile Bibliotecii Metropolitane București este unul complet, care prezintă cele 336 file numerotate și alte [2] file. Legătura volumului, databilă în secolul al XVII-lea, este confecționată din carton îmbrăcat în pergament neornamentat. Pe cotor este aplicată o etichetă cu numele autorului și titlul cărții, pe o altă etichetă este trecută o cotă de bibliotecă: R. 1. 5. Starea generală de conservare a cărții este bună, sunt vizibile urme de uzură, foxing și urme ușoare ale unui atac xilofag.

Pe forțașurile cărții se păstrează două ștampile care oferă informații suplimentare cu privire la foștii posesori ai volumului. Textul de pe prima ștampilă amintește de P. Herbert Douteil, probabil un preot care a deținut cartea la un moment dat. Textul celei de-a doua ștampilă este mai interesant: *Domus S. Nicolai Tolent. Venet*. Încercările de a identifica proprietarul au oferit rezultate deosebite: biserica menționată pe ștampilă se află la Veneția, locul în care a și fost tipărită cartea, este vorba despre biserica Sfântul Nicolae din Tolentino, locaș de cult construit în secolul al XVI-lea.

Dacă în cazul lucrării precedente discutăm despre o ediție unicat pentru spațiul românesc, în cazul predicilor lui Roberto Caracciolo există încă un exemplar aflat în biblioteca Episcopiei Romano-Catolice de la Oradea¹². La nivel mondial sunt cunoscute un număr de 125 de exemplare, fără a lua în calcul exemplarul prezentat în materialul de față; de remarcat faptul că mai multe exemplare se regăsesc în spațiul italian (65)¹³.

Ultimul titlu avut în vedere de cercetarea propusă este lucrarea lui Gaetano da Thienis (1387-1465) *Expositio in Aristotelem De anima, De sensu agente, De sensibilibus communibus et de intellectu*, tipărită la Veneția în anul 1493¹⁴. Autorul lucrării a preluat ideile fostului său profesor, Paul din Veneția, oferind o interpretare a învățăturilor lui Aristotel din perspectivă Averroistă¹⁵. Gaetano da Thienis (1387-1465) i-a succedat lui Paul din Veneția nu doar ca și concepție filosofică, ci și ca profesor la Universitatea din Padova. La fel ca și în cazul altor titluri de carte mai importante, tipărite în perioada incunabulară, și lucrarea lui Gaetano da Thienis a cunoscut ediții succesive: Veneția (1481), Vicenza (1486) și Veneția (1493).

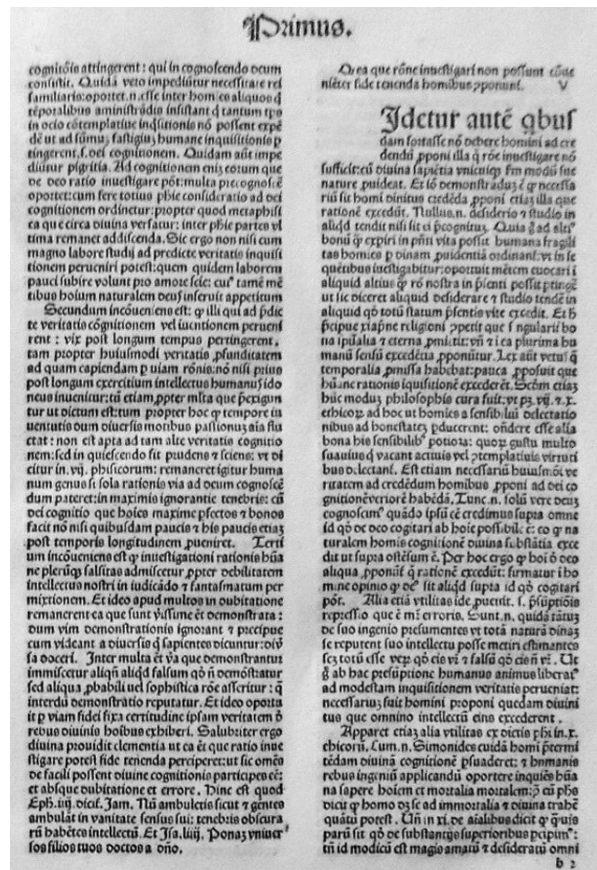
Lucrarea a fost tipărită de cunoscutul tipograf Boneto Locatello, extrem de activ în perioada sfârșitului de secol XV și la începutul secolului următor¹⁶.

Colofonul lucrării aduce informații suplimentare și cu privire la asociatul lui Locatello, finanțatorul tipăriturii: *Impe[n]sa nobilis viri d[omi]ni Octaviani Scoti Cuius Modoetie[n]sis per Bonetu[m] Locatellu[m] Bergomensem [...] 1493*. Despre Octavian Scotti (Scotto) știm că originile familiei se regăseau în Monza și Milano, el ajungând la Veneția în jurul anului 1470, unde a învățat arta tiparului și, ulterior, a activat ca editor și librar¹⁷, de multe ori colaborând în postura de editor cu Boneto Locatello¹⁸.

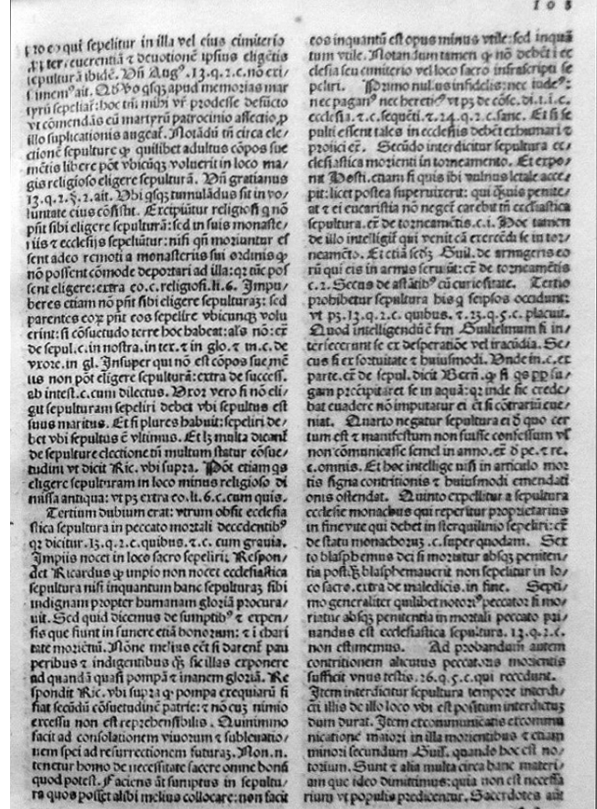
Exemplarul ediției venețiene din anul 1493 este în formatul în 2° cu dimensiunile de 29,5 x 20 cm, textul este tipărit pe două coloane cu 66 de rânduri pe o coloană. Locatello a înfrumusețat paginile cărții cu inițiale ornate și a inserat și câteva gravuri, la final fiind reprodușă marca tipografică aparținându-i lui Octavian Scotti. Volumul păstrează toate cele [3] f. + 113 f., fiind complet. Legătura este confecționată din carton îmbrăcat în piele neornamentată; învelitoarea copertilor, diferită de cea a cotorului, este mai recentă. Pe cotor sunt 7 registre decorative cu ornamente florale aurite, între care este intercalat titlul cărții. Starea generală de conservare a volumului este bună, sunt vizibile urme de uzură, suportul papetar este pătat din cauza acidității, urme ușoare ale unui atac xilofag. Nu se cunosc informații despre cei care s-au numărat printre posesorii cărții, singurele note manuscrise păstrate fac referire la vizitatori ai unor biblioteci.

Dintre edițiile incunabulare deținute de Biblioteca Metropolitană București *Expositio in Aristotelem De anima* este cea mai rară. Lucrarea nu a mai fost identificată în alte colecții din spațiul românesc, iar la nivel mondial sunt cunoscute doar 82 de exemplare, cele mai multe regăsindu-se în spațiul italian (45)¹⁹, o posibilă explicație fiind tipărirea cărții la Veneția, autorul italian și spațiul geografic în care acesta și-a desfășurat activitatea.

Prezentarea incunabilelor din colecțiile Bibliotecii Metropolitane București nu este doar o contribuție la *Catalogul colectiv al incunabilelor din România*, introducerea acestor exemplare în circuitul științific și comunicarea rezultatelor către bazele de date internaționale, care funcționează asemenea unor cataloage electronice, duce spre completarea imaginii generale a tiparului incunabular și spre o mai bună cunoaștere a lumii medievale căreia îi aparțin tipăriirile prin prisma perioadei în care au apărut.

Toma de Aquino, *Summa contra gentiles, sive De veritate Catholicae fidei*, Veneția (1480)

Roberto Caracciolo, *Opera*, Veneția (1490)

Note:

1. Simon Zsolt, *Primele tipărituri din Transilvania (Sibiu, 1525)*, în *Anuarul Institutului de Istorie "G. Barițiu"*, tom. XLVI, Cluj-Napoca, 2007, p. 89–106.
2. Elena-Maria Schatz, Robertina Stoica, *Catalogul colectiv al incunabilelor din România*, Cimec, București, 2007.
3. Monica Avram, Florin Bogdan, *An unknown incunabulum from Teleki-Bolyai Library from Tîrgu-Mureș*, în *Transilvania*, nr. 5-6, Sibiu, 2014, p. 90-95; Sebestyén Mihály, Ambrus Hedvig, Mesaroș, Ovidia, Balázs Lajos, *Catalogus Librorum Sedecimo Saeculo Impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai*, vol. I-II, Tîrgu-Mureș, 2001, în lucrare sunt publicate și trei incunabile identificate ulterior.
4. Maria Zgârciu, Florin Bogdan, *Un fragment de incunabul recuperat din legătura unei matricole din secolul al XVII-lea*, în *Apulum*, LIV, Alba Iulia, 2016, p. 207-215.
5. Inv. nr. 582395; cota CSR III 9; Frederick R. Goff, *Incunabula in American Libraries. A third Census of fifteenth-century books recorded in North American Collections*, New York, 1964, nr. T193, în continuare Goff; W. A. Copinger, *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum*. Part I, London, 1895, nr. 1389, în continuare HC; Sajó Géza, Soltész Erszébet, *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis Hungariae asservantur*, vol. I-II, Budapestini, 1970, nr. 3258, în continuare Sajó-Soltész.
6. <https://www.britannica.com/biography/Nicolas-Jenson> consultat în data de 26 octombrie 2016.
7. Practică des întâlnită în perioada medievală.
8. <http://daten.digitalesammlungen.de/~db/0005/bsb00058570/images/index.html?id=00058570&groesser=&fip=sdasfsdryztsxsemqnyztsqrs&no=26&seite=391> consultat în data de 26 octombrie 2016.
9. <http://istc.bl.uk/search/search.html?operation=record&rsid=5790&q=3> consultat în data de 26 octombrie 2016.
10. Inv. nr. 5043; cota CSR II 21; Goff C134; HC 4464*; Sajó-Soltész 901.
11. Pentru biografia lui Caracciolo vezi și Zelina Zafarana, *Caracciolo, Roberto*, în *Dizionario Biografico degli italiani*, vol. 19, 1970: [http://www.treccani.it/enciclopedia/roberto-caracciolo_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/roberto-caracciolo_(Dizionario-Biografico)/) consultat în data de 26 octombrie 2016.
12. Elena Maria Schatz, Robertina Stoica, *op. cit.*, C14.
13. <http://istc.bl.uk/search/search.html?operation=record&rsid=579166&q=384> consultat în data de 26 octombrie 2016.
14. Inv. nr. 699838; cota CSR III 8; Goff G27; HC 15504.
15. Curent filosofic medieval întemeiat de filosoful Averroes (numele său arab era Ibn Rushd).
16. Pentru activitatea tipografului Boneto Locatello vezi și Davide Ruggerini, *Locatello, Boneto*, în *Dizionario Biografico degli italiani*, vol. 65, 2005: [http://www.treccani.it/enciclopedia/boneto-locatello_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/boneto-locatello_(Dizionario-Biografico)/) consultat în data de 26 octombrie 2016.
17. Jane A. Bernstein, *Music printing in Renaissance Venice. The Scotto Press (1539-1572)*, New York-Oxford, Oxford University

Press, 1998, p. 30-33.

18. Davide Ruggerini, *op. cit.*, disponibil on-line: [http://www.treccani.it/enciclopedia/boneto-locatello_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/boneto-locatello_(Dizionario-Biografico)/) consultat în data de 26 octombrie 2016.

19. <http://istc.bl.uk/search/search.html?operation=record&rsid=579885&q=2> consultat în data de 26 octombrie 2016.

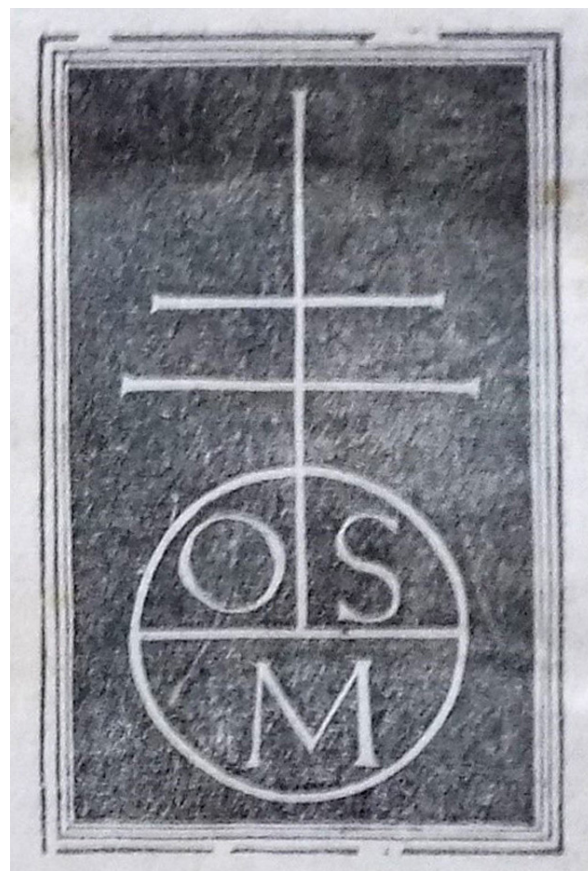
Bibliography

Copinger, W. A., *Supplement to Hain's Repertorium Bibliographicum*. Part I, London, 1895.

Goff, Frederick R., *Incunabula in American Libraries. A third Census of fifteenth-century books recorded in North American Collections*, New York, 1964.

Sajó Géza, Soltész Erszébet, *Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis Hungariae asservantur*, vol. I-II, Budapestini, 1970.

Schatz, Elena-Maria; Stoica, Robertina, *Catalogul colectiv al incunabilelor din România/ Collective catalogue of incunabula from Romania*, Cimec, București, 2007.

Marca tipografică a lui Octavian Scotti din *Expositio in Aristotelem De anima, De sensu agente, De sensibilibus communibus et de intellectu*, Veneția (1493)